

Владета Вуковић

Неколико мисли о српској лирици XX века

I

О КОСОВСКОМ МИТУ У СРПСКОЈ УМЕТНИЧКОЈ ЛИРИЦИ

РОМАНТИЗАМ је тријумф људскости, индивидуалне свести, маште и осећања. Русоистички однос према природи проширује се у пантеистичко осећање уопште. Оно се индивидуално изражава често у афективном подстицању које рађа особену метафорику и маестетични мелодични стих. И поред свег утопистичког, тајанственог апстрактног и имагинативног, романтична осећајност има широку подлогу у космополитизму, у љубави човека према човеку. У романтизму је делатна снажна тенденција ка људској солидарности, ка зближењу човека човеку, осетна тежња ка општељудском складу, иако је романтичарски доживљај народа и света уопште често ницао из сентименталних побуда за бесконачним и апсолутним. Преувеличавање личних осећања је видно, као и потенцирање типично романтичарског револта.

Док је у народној поезији Обилић симбол ветешког хероизма, код Његоша означава одуховљено јунаштво. У њему је садржана историјска свест народна и у њему се прелама универзално јуначко и народно. Као небеска светлост — траје вечно. Из мисионо оживотворно испреплетених кола поникао је „Горски вијенац“, поливалентна светлост народног хероизма, мисаоно-филозофске вредности и генијалне поетске лепоте. У „Горском вијенцу“ је и филозофија националних предања.

Змај је више но и један наш песник уронио и изронио из присног емотивно-мисаоног бића српског народа утемељивши народски правац у српској лирици који је Бранко започео. У својој политичко-сатиричној и родољубивој лирици чини свој народ свесним само-

га себе и тиме испуњава мисију народног песника. Кад критикује мане и недостатке друштва или појединаца, никада не подстиче мржњу и шовинизам; залаже се за братство и јединство наших народа. Далеко од претеране идеализације и глорификације, Змај са историјским смислом урања у прошлост извлачећи у својој поезји подстицајне тренутке који су морална окрепа народа.

Родољубиви Костићеви стихови, цвасти лепог израза српског романтизма, често су складна синтеза античког и националних елемената. Као и у драмама, у његовим родољубивим стиховима остварено је јединство хеленског, митског и националног елемента, транспоноване култа славе и витештва у сублимне пределе вечности.

Песник Јакшић опевао је са ретком песничком снагом динамична родољубива осећања, иако местично са патетичним димензијама у стилу и повремено са сипким, полутрошним фигурама и вербално презасићеношћу. Међутим, једна од најекспресивнијих његових родољубивих песама и најбољих родољубивих песама у читавој југословенској поезији, несумњиво је „Отаџбина“, која има особену музичко-ликовну чаролију, градацију поетских оригиналних слика и емоција, непоновљиве трептаје родољубивог заноса.

Почетком XX века настаје у српској књижевности једна особена родољубива поезија, по многим идејним и естетским одредницама и ознакама антејски vezана за земљу, њена стремљења и напоре. Она ће добити још особенија обележја у садржини и изражајним могућностима у судбоносним данима ратова од 1912 — 1918.

Та поезија у којој су мање-више добро контрапунктирани лирски и драмски елементи косовске тематике — јасна је са својом унутрашњом призмом и мисаоно-осећајним контекстом, те је у културно-историјском смислу, добрим делом, ИЗУЗИМАЈУЋИ НЕЛИТЕРАРНЕ НАЦИОНАЛИСТИЧКЕ тенденције, веродостојна историјска фреска једног бурног и крвавог периода у животу српског народа.

Пре и после анексије Босне и Херцеговине (1908) било је у српској родољубивој поезији смелих протеста и искрених болова због тешког социјално-привредног положаја српског народа. Стихови из песме „Ми знамо судбу“, уврћени као родољубива поевка империјалистичкој царевини, најбоље илуструју Шантићево родољубље. Ти стихови били су право морално освежење нашем народу. Из ратних дана поникла је Шантићева књига песама „На старим огњиштима“, надахнута мотивима из српске народне епске поезије:

По
ве
ља

Косовска девојка, Бошко Југовић, Косово, Марко Краљевић, војвода Момчило, Гојковица и др.

Милош Видаковић је као Ракић, Королија и Филиповић опевао српску прошлост, косовске јунаке и манастире, и као Бојић, претежно романтичарског инстинкта, видео славу наше нације у декорацији срењег века.

Из окриља револуционарне „Младе Босне“ излази ли су млади родољубиви песници (Милош Видаковић, Јово Варагић и др), чија је поезија проткана искреним родољубљем и социјалним нагласцима. Било је и других песника чији су стихови имали одређени револуционарни карактер као „Књига песама“ Проке Јовкића, који је у другој својој збирци „Поезија неба и земље“ поборник класне борбе против капиталистичког уређења, али и поборник хришћанског учења о непротивљењу злу, што показује противречност Јокићеве природе. Тежио је за идеалним складом људске личности, идеалистички прихватио апсолутну идеју падајући у неизлечиви песимизам, иако га је начелно негирао.

ЈОВАН ДУЧИЋ је у „Царским сонетима“ оживљавао личности и догађаје из наше прошлости и Косова: Бановић Страхиња, Милош Обилић, Раде Неимар, Змај-Огњени Вук и све те песме испевао у тананој исцизелираној форми. Дучић је родољубиве мотиве естетски, али не и идејно развио у каснијем периоду свог песничког рада („Аве Србија“, „Химна победника“ и др.).

Типични српски песници из првог светског рата су они песници који су правилно и истинито певали о свом народу не губећи реално тло и када се са националним заносима опева лирска визија рата, усковитлани немири ратног ужаса и свет апокалиптичких визија изгнанства. Поникли из хуманистичке амплитуде разанете психе у рату, аутентични родољубиви стихови спонтано продиру у ткиво догађаја, а њихова унутрашња димензија се одређује етичким схватањем праводољубивости, за коју је Лењин рекао 1915 г. в Изабраним делима“, у 12 књига, књ. V, стр. 107—8: „САМО У СРБИЈИ И МЕЂУ СРБИМА ПОСТОЈИ ДУГОГОДИШЊИ моралноослободилачки покрет који обухвата милионе народних маса чије је продужење рат Србије против Аустрије“.

Иако је у неким стиховима дошао до изражаја рефлекс националистичке тенденције. Ракићеве песме, које одзвањају звуком чистог сребра, имају трепетне реторске обрте, складне стилске нијансе и велику музичку вредност.

Ракић је у родољубивим песмама уверљиво пројцирао преломне тренутке српске историје, своју уну-

трапињу и народну драму, али без „кипећег одушевљења” и ваздушастих пејзажа речи. У овим песмама националног очајања, непосредно проистеклих као уметнички одјек тешког живота народа, Ракић није опевао кнегињу Милицу, жену кнеза Лазара, која после косовске битке мудро управља земљом, ни храброст становника Новог Брда за време владавине Бурђа Бранковића, већ Јефимију, „ћерку господара Дrame”, која после битке везе у манастиру свој бол „отмене јој душе”. Импресивна фреска у манастиру Грачаница надахнула га је да напише стихове пуне унутрашње драматике, иако је у њима дошао до изражаја и местимични рефлекс националистичке тенденције.

Читава садашња Покрајина Косово и Метохија није имала песника већег формата изузев песника Ракића. Било је песника који су с великим поетским оптимизмом уткивали танане поетске родољубиве нити у гоблен поезије са косовском тематиком, али нису били велики песници. Косовски мит је местимично спутавао нарочито између два светска рата, ширину општејугословенске перспективе, јер је био „присвојен” као основа династијског хегемонизма, а није тада био као у историјској прошлости српског народа животворно језгро окрилаћеног националног поноса и моралног самопрегора. **Многе песме потекле из понорнице косовског мита носиле су јако национално, а местимично и националистичко обележје, јер су за време балканских ратова и између два светска рата кроз њега подстицани и извесни државотворни илузионизми.**

„Косовски божури” Драгољуба Филиповића, и поред пластичности и рељефа ликова косовских јунака, немају некакву изузетну вредност и значај у историји српске поезије са косовском тематиком. Песников метод и стил традиционалистички су у пуном смислу ове речи. И поред великог броја епитета, метафора и других стилских фигура које је песник Филиповић негде више — негде мање критички преузео из наше народне поезије, ретка је, усамљена појава песника који у духу народне легенде, у народном стиху и пецури, дочарава амбијент косовског оградња, сличан народној песми.

Иако је декор препознатљив из народне поезије, били бисмо неправедни ако бисмо Филиповићу одрипали оригиналне захвате у ову често коришћену материју у литератури.

Док су у народној поезији елементи косовске легенде, углавном, функционално уклопљени (а хиперболизација националног хероизма се у многим деценијама под турским ропством невмитно наметало као морална окрепа српском народу), у Филиповићевој збир-

ци песама „Косовеки божури”, у доба развијеног капитализма у бившој Југославији, косовски мит је местимично попримао идеолошки настрани нагласке. У одређеној ситуацији србијанског друштва, у периоду између два светска рата, Филиповићева поезија, и поред евидентне књижевне вредности, ни идејно ни књижевно-естетски није могла претендовати да заузме једно од авангардних места у хијерархији тадашњих литерарних остварења.

По
вс
да

Претерано величање српског хероизма показује местимично некритички однос и према историји и према нашој поезији која се у Филиповићево време стварала.

Када се писало о години 1912. (поводом прославе прве годишњице ослобођења Приштине и Косова 9. октобра (неки наши писци су падали у претерани национални занос и патетику).

Српска поезија првих деценија XX века с темом косовског мита скромно је лирско градиво. У њој треба издвојити стихове у којима су историјска свест и здрави мисаоно-осећајни концепти поникли из племенитих побуда као убојито уметничко оружје слободарства, и, са друге стране, стихове који нису згуснути у чврсте кругове експресивних средстава, или су реквијемски наднесени над косовском судбином или понегде и хегемонистички тендирани, идејно обезбаштињени и сведени на уже мисаоно-осећајне распоне, неослобођене претераног фолклоризма и спиритуално-метафизичких нагласка.

У савременој српској поезији најистакнутији модерни песници Васко Попа („Усправна земља”) и Миодраг Павловић („Велика скитија”) пишу без ореола косовске легенде и без емфазе романтичарског патоса. У једној од дивних песама с овом темом „Косовска вечера” (из поменуто збирке) Павловић каже:

„Певачи су још далеко
под извор-каменом у гори,
док стигну амо
од кнежевог лика
остаће само гар на зиду

У подруму се напила војска
потоцима своје сопствене крви,
битка је још јуче свршена
и само једно срце од камена
са заспалих руку диже се у вис“.

У овој синтетизованој нашој песничкој повесници, за коју је нашао прикладне нове симболе и извесне ознаке некадашњег мита, митско-историјски смисао

метафорике, Павловић је демистифицирао, трезвено, погибију српских војника, од када почиње национална косовска трагедија. На тај начин Павловић остварује неку врсту антимиџа, нешто што је савремено виђење историје и субјективна визија прошлости. И поред посве нетрадиционалног приступа косовском миту у „Великој скитији“ се као у жижи одсликава дубља идејна историјска повезаност родољубивог и мисаоног тока наше старије и савремене поезије чији је он значајни представник. Он скида кнезу Лазару митски ореол представљајући га као овоземаљског мученика, који се није приволео небеском цертсву („Говор уочи битке“).

Користећи плодотворне елементе српске средњовековне литературе у лепом споју с класичном лириком, Павловић је једним делом узимао за узор народну епiku постижући пуну конкретизацију поетских слика, без реторичног патоса и мелодрамских баналних ефеката. У томе је његова савременост и непролезност знатног броја његових песама у „Великој скитији“, што није случај и са свим осталим његовим збиркама

По
в
се
ља

II

ПОГЛЕД НА НАШУ САВРЕМЕНУ ПОЕЗИЈУ

Родољубље неких песника између два рата и космополитизам нису дубоко лично проживљени, те њихов песнички кремен није могао да крепе праве уметничке „искре из камена“, да њихову мисаоно-осећајну једначину некако разреши. Имали су наклоност за нове стилске ефекте који нису постојали у дотадашњој песничкој техници и експериментисали увођењем свакидашњих песничких израза. Те стиховне игарије су биле често толико мутне да би ми узалуд трагали за откривањем песничког значења појединих фигура и тешко бисмо изашли из тог магловитог енигматичног лавиринта.

Модерна техника њиховог лирског казивања често искључује смисао, јер је заснована на кошмарним подсвесним потенцијама, на еклектичном спајању различитих поетских метода и стилова као да је дело модерне фактуре само због тих својих својстава обезбедило визу за објављивање. Због своје егоцентричности која је инклинирала нестварним поетским пределима, те песме су духовно изоловане, лишене богате стваралачке инвенције и праве песничке вокације. **Ако ту већ нема плодносног песничког искуства које би се искупило људски топлим осећањима и јасним мислима**, обеснажује утисак извесна исфорсираност израза, који се гуше у комори експериментисања. Провуку се по-

негде као незвани гости конвенционалне фигуре, а њихова овешталост и неодређеност празнозвучја нису ни у каквом средству с модерном и свежом песничком синтаксом.

Руди Сүпек у својој студији „Умјетност и психологија“ („Матица хрватска“ Загреб 1958, стр. 108.) каже: „Развитак“ „чисте“ умјетности која на подручју поезије води до „летризма“, а на подручју пластичних умјетности до апстрактне скулптуре и сликарства, природна је посљедица процеса дехуманизације буржоаске умјетности, која нас поново уводи у „натприродни свијет“ идеалних облика, до неких апстрактних и елементарних односа, с претензијом на њихову „универзалност“ и „натперсоналност“.

Наша социјална поезија између два светска рата приказивала је живот радничке класе у конкретним људским видовима. Она је често у мозаички компонованим сликама обелоданила бездушну мегаломанију и црвоточност капиталистичког поретка. Ако није увек ишла за префињенијом поетском синтаксом, за идејом дешаблонизирања поетских израза, наша социјална поезија је јарки израз људског интегритета и верна уметничка слика стварности (Јован Поповић, Коча Рацин и др.). Она непосредно одражава друштвена талацања која се уздижу до висине борбеног активизма, па понегде до праве животне и уметничке величине. Погрешно је априорно третирати добар део наше социјалне поезије као пригодну, ефемерну лирику, сведену само на дневне потребе, на политичку ситуацију, јер извесна остварења те врсте надахнуто прерастају актуелне мотивске оквире. Свакако да је приличан број песама социјалне поезије платио данак времену, те због тога утилитаризам који је био идејно целисходан и саобразан дневном политичком задатку, данас изгледа више као психолошка илустрација стварности а мање зрела поетска реализација.

Социјална проблеми, рат против филистарске буржоаске и малограђанске етике и пропагандистичка социјална ангажованост императивно су тражили од наших напредно оријентисаних писаца и публициста максималне напоре. Више од једне деценије пред нашу револуцију, својим убојним пером писци су се борили против профацистичког режима, имајући недвосмислено јасан став у својој културној политици. Социјална књижевност заступљена у предратним часописима „Израз“, „Данас“, „Наша стварност“, „Књижевна република“, „Уметност и критика“, „Пламен“ и другим, несумњиво је послужила револуционарној књижевности насталој у току народнослободилачког рата као идеолошки фундамент. Знатан број наших књижевника и публициста погинуо је за време рата: Аугуст Цесарец,

Отокар Кершовани, Огњен Прица, Божидар Аџија, Борђе Јовановић, Веселин Маслеша, Кајух, Вукајло Кукаљ, Хасан Кикић, Коста Рацин, Јован Кршић, Милош Савковић, Борђе Лошичић, Радивоје Копарец, Горан Ковачић итд. Књижевници учесници у рату били су сведоци рапидних преображаја и борбе револуционарних снага не само против непријатеља већ и против свега конзервативног што се местимично задржало у свести појединаца. Учествовање писаца на страни револуције било је од великог значаја за општи идеолошки и политички и културни преображај наших народа.

Уметнички зрела поезија у свим епохама литерарног развоја доносила је новине и садржајно и обликовно. Тако су и историјско-друштвено условљени правци и нови поетски методи после периода „поезије градитељског заноса“ који је везан за године непосредно после ослобођења. Поред високих домета који су постигнути захваљујући овој предности и околности, јавили су се и правци који су тежили да се поезија ослободи не само идеологије, већ и присуства времена и друштвене стварности. Међутим, када песма не делује ни мисаоно ни осећајно на читаоца, а фигуративно изражавање лишено органске везе речи, омама стислих украса постане сама себи циљ, онда ту налазимо, свакако, и корене декаденције. Емоционалност је понекад фикција у модернистичким песмама, сведена на најужу меру, потиснута од интелектуалности, а ја не могу да замислим модерну ренесансу у нашем поетском стваралаштву, а да је тако понекада изражајно произвољна да је може сваки читалац на свој начин да тумачи.

Темпераментни пропагатори експериментисања у поезији, страсни у третирању нових или старих „изама“ и у негирању свега онога што би мирисало на романтику, патос, фактографију, виде догме у потврди традиционалног. Јасно је да се поезија која одговара методу песудоромантичарских конфекција, па и психолошког аутоматизма и сваке врсте небулозности-разбија о зид читаоачеве непробојности. Ако је надреалистичко песништво проширило инвентар ствари о којима је поезија иначе мало расправљала и обрађивала, није у могућности да се естетски целовито покаже, нити може да постане појам у коме се кристалише читав гама осећања савременог човека и достиже до синтезе идејне и емоционалне вредности. Иако су ту и тамо пронађени нови проседеи поетских средстава, тешко би се ту нашли најидеалнији адекватни изрази којим би се фиксирали у потпуности наши савремени естетски идеали поезије. Код неких помодних остварења слободни стих ствара оптичку и акустичку илузију обичне мутне прозе, али за добро око читаоачево, добар

слух и здрав укус увек ће креативни дух аутентичног песника бити суптилни медијум у коме трепере естетска осећања, подјарена увек новим и свежим комбинацијама, јер поезија на свим језицима свега представља универзални хуманизам који претвара свет снова у стварност сажимањем динамичних лирских тренутака који су и израз личне визије света.

Читав низ нових песника у својим стиховима има класичну мирноћу левања, брижљивим одабирањем поједностављује изражајна средства која се одликују мишљењем, одмереним складом, савременим тенденцијама, оснажених животном веродостојношћу. Па ипак се још налазе стихови у којима поетски језик није адекватан поетским расположењима: читави гроздови фигура оптерећују текстове, поетски симболи постају каткада фетиши, енигме духа, није увек функционално грађење поетских слика. Премда поједини песници пледирају у својим песмама за савремени метод и вид саживљања са одређеним збиром животног искуства, њихово дело није увек поетски изданак времена, јер није имуно од анархоидних декадентних струјања; покат-кад нечитљивој симболици текста доприноси несклад између композиције и теме, изражајна немогућност извлачења нових значења из превазиђених стилских обрта.

Ипак толика разноврсност мотива, изражајних средстава, погледа на свет никада у нашој поезији није била више заступљена као данас: не узимајући у обзир енигматичне стихове проистекле из јалове дистракције и доколице духа, интенције савремене поезије не састоје се искључиво у самоциљу експеримената и у вештачком одабирању стилских белутака из раскошног поетског мозаика; постоји непатворена емоционалност, искреност и оригиналност свеједно да ли у везаном стиху или ван метричких схема слободног стиха. И у новој и најновијој поезији пронађени су нови акустички адекватуми који нас импресионирају живописношћу смелих фигура, те чак и звучни односи самогласника и сугласника распоређени су по музичком инстинкту. (О неразумљивости у извесним делима наше савремене поезије са идејним, естетским и тематским отуђењима од стремљења данашњице, о хермитичној и безизгледно „варирајућој“ поезији овде није реч).

Савремени песник у тежњи за обухватним доживљавањем света и живота, у широкој хуманистичкој ангажованости, прилази животу и поезији антидогматски, способан да асимилира вредности наше стварности и у својим поетским психолошко-естетским синтезама, својом алхемијом речи, налази најпречи пут до срца и ума читаоцевог. Испод покожице његових стихова

струји живот који нас освежава чудесном снагом непоновљивог казивања, чарима оствареног експеримента. Савремени песник је непрекидни борац за ЛЕПО У НОВОМ, афирматор човечног и слободоумног, наслућивач будућег, а његово песничко дело је вертикала ка новим простанствима, свести, духа и срца.

Поезија антејски укорењена у нашу социјалистичку стварност, и поред извесне конвенционалности, сиоровости и неисцизелираности израза код неких песника, посенује искреност сензибилитета да може снажно да активира читалачки сентимент, јер има своје специфичне резонаторе за наш живот, за наш колектив, за наше трајање у овом времену. Зато су дискутабилна мишљења и критички судови и неких наших критичара који су готово у потпуности, с гестом нишодаштавања одбацили нашу литературу која се ствара у епоси социјалистичког реализма.

О потреби борења и активног односа према стварности пева се у многим песмама из послератног периода, а њихов борбени активизам није одређен само тематски, јер се њихова унутрашња димензија одређује и дефинише етичким и естетичким поимањем стварности. У разуђеној емоционалности и непатвореној гами стихова са специфичним осећањем за симболику поетског говора читаве прегршти стихова проистекле су из револуционарне ангажованости и богате песничке интуиције. То нису родољубиве инкантације непросејане на сити и решету времена, већ су то уметнички снажне песме. Та идеја родољубља, животно активна, пламса љубављу за земљу, духом неумрле страсне привржености за истину и слободу да се ми страсно уживљавамо у ову лирику, а на то присно саживљавање нису утицали само хуманистички мотиви, већ и стварна њена уметничка вредност.

По
Бе
ља